

subjekta« **Novo mesto**, ki hkrati že napoveduje Jarčev prehod iz ekspresionizma v novo stvarnost. Sicer pa sta upor in iskanje izhoda iz meščanskega labirinta značilna tudi za številne druge črtice Mirana Jarca. V poglavju Psihiatrovi zapiski Zadavec pretresa črtice Slavka Gruma; to so ekspresije mejnih stanj.

V svojem tretjem velikem poglavju (Idealistična in radikalna nova stvarnost) avtor med drugim vnovič razpravlja o vplivu Paula Claudela na Kocbekovo prededniško prozo. **Art poétique** naj bi vplivala na Kocbekov čut za zemeljskost. S tem se Zadavec približuje nekaterim ugotovitvam slovenske komparativistike (T. Krečič, J. Kos).

Zanimivo pri Zadavčevi monografiji o slovenski ekspresionistični literaturi je, da pisec tako obsežnega dela niti enkrat ne podvomi o uporabi samega izraza ekspresionizem, temveč se bolj ukvarja z vprašanjem njegovega pojava med slovenskimi umetniki. Njegova knjiga tudi ne polemizira z literarnim leksikonom *Ekspresionizem* Lada Kralja, ki je v slovenskem prostoru načel vprašanje o obstoju tovrstnega literarnega obdobja. Zdi se, da je nekakšen Zadavec odgovor na Kraljevo razpravo, moč videti prav v obilici obravnavanega gradiva, saj Kralj svoje

delo končuje z ugotovitvijo, da je »tekstualna baza slovenskega ekspresionizma kvantitativno preskromna, da bi upravičevala poimenovanje celega obdobja s takšnim imenom« (str. 186). Kakorkoli že, slovenska komparativistika se v zadnjem desetletju približuje Weisgerberjevim dognanjem, ki imajo ekspresionizem za enega od treh tipov prvega avantgardnega vala, medtem ko je slovenistika bolj v sozvočju z germanističnimi študijami, ki ekspresionizem obravnavajo kot samostojno literarno obdobje in mu podrejajo druga avantgardna gibanja.

Med slednje sodi tudi Zadavčeva monografija, vendar skuša biti tudi politično in kulturno ogledalo prvih treh desetletij tega stoletja; veliko pozornost naklanja tudi samemu subjektu, ki je »v sebi razdrt ali pa napada«. Posebna odlika knjige je tudi nekolikanj povzdignjen jezik, ki izstopa iz pustega znanstvenega besedovanja, da bi lažje ponazarjal duševnost in umetnine ekspresionizma; tega je Gottfried Benn ironično primerjal s »konglomeratom, z morsko kačo, pošastjo iz Loch Nessa, neke vrste Ku-klux-klanom«, za Kasimirja Edschmida pa je bil nadčasovni slogovni tip, ki je omogočil vrnitev umetniških hotenj gotike, baroka in romantike.

Tone Smolej

Ljubljana

»Šolske besedilne vrste«

Leta 1992 je pri Založbi Obzorja v Mariboru izšla disertacija Franceta Žagarja *Šolske besedilne vrste* (270 str.), leta 1994 pa pri Mladinski knjigi v Ljubljani še njegove *Besedilne in besedne igre* (77 str.). Knjigi se medsebojno dopolnjujeta, pri drugi (1994) gre za razširitev V. poglavja prve knjige (*Vzorci besedilnih vrst za nižje razrede osnovne*

šole), zato ju predstavljamo skupaj. Pisec se je v njiju posvetil t.i. »sporočanju«, enemu od treh tematskih sklopov šolskega predmeta slovenski jezik (poleg »književnosti« in »slovnice«, kakor se ponavadi reče). Rekla bi, da knjigi s tem posredno nakazujeta potrebo po prenovi pouka slovenskega jezika v naših šolah: »sporočanje« naj ne bo le najbolj obrobni del jezikovnega

pouka (iz lastne prakse vem, da se v urah, ko je na programu »sporočanje«, pišejo šolske naloge, ustno preverja znanje oziroma ureja razredna problematika), temveč glavni oziroma izhodiščni. Izhajati je/bo potrebno iz t.i. rabe jezika, za cilj jezikovnega pouka pa postaviti razvito sporazumevalno zmožnost pri učencih, tj. obvladanje sprejemanja in tvorjenja besedil, različnih glede na namen, temo in okoliščine, medtem ko naj ima jezikovnosistemska obravnava jezika podrejeno vlogo, naj bo le način za doseg navedenega cilja. Žagar navaja v svojem delu (1992: 29-32) mnenja učiteljev, učencev in staršev, ki o pouku slovenskega jezika pravijo med drugim takole: »Na naših šolah je preveč v ospredju poučevanje slovnice. Cilji poučevanja slovenskega jezika bi morali biti postavljeni drugače: ne bi smelo biti prvo spoznavanje glagola, samostalnika, pridevnika, ampak vaje v govorjenju, poslušanju, pisanju, branju.« »Žal /.../ otrok nihče ne uči oblikovati kratkih, jasnih sporočil, kakršna se potrebujejo v vsakdanjem življenju.« »Mnogi učitelji še vedno razumejo pismenost predvsem kot literarno vrline, ne pa kot uporabno. /.../« itd. Naše šole (uspešno) končujejo učenci, za katere se kmalu izkaže, da so funkcionalno nepismeni (že pisanje prošnji marsikomu, celo fakultetno izobraženim, povzroča težave).

Medtem ko je Žagarjeva prva knjiga (1992) bolj teoretično zastavljena in zato namenjena predvsem učiteljem, vsebuje pa tudi številne opazne primere osnovnošolskih »spisov«, je druga (1994) namenjena tako učiteljem kot učencem razredne stopnje. V prvi se pisec posveča bolj vprašanju, katera teoretična spoznanja o besediloslovju naj obvlada učitelj in kaj mora o tvorjenju besedil vedeti učenec, v drugi pa so predstavljene vaje in didaktične igre za tvorjenje besedil na razredni stopnji.

Naj najprej v grobem predstavim besedilno problematiko: V okviru pojmovanja jezika kot sredstva sporazumevanja, ki vključuje sporočanje, tj. dejavnost sporočevalca, in razumevanje, tj. dejavnost naslovnika, gledamo na besedilo kot na izid tvorjenja oziroma predmet sprejemanja. Pri tem je treba posvetiti pozornost trem stvarem.

1. Sporazumevanje imamo za posebno obliko človekovega ravnanja, povezanega z določenim namenom (t.i. delovanje); sporočevalec želi z

njim vplivati na naslovnika. Pravimo, da sporočevalca v procesu sporazumevanja opravljata govorna dejanja; besedilo ima t.i. namensko sestavo.

2. Sporočevalec zajame v sporazumevanje del zunajjezikovne predmetnosti (vsebina). Način, kako je ta predstavljena, kaže t.i. tematska sestava besedila.

3. Sporazumevanje ne poteka ločeno, temveč v konkretnih okoliščinah (kje, kdaj, s katerim prenosnikom, kdo — komu /upoštevanje družbenega položaja sporočevalcev in razmerja med njima, njunih spoznavnih/umskih zmožnost in osebnostnih lastnosti/). V skladu z njimi sporočevalec izbira jezikovna sredstva tako za izrazitev namena kot vsebine.

Zdi se, da je nekaj tega (vendar drugače) navedeno pri F. Žagarju (1992) v (pod)poglavjih *Teorije sporočanja v srednji šoli* (57-64), *Pragmatika in njeno poučevanje* (48-53), *Besedilne vrste* (83-91) in *Tema* (74-82). Predstavljen je »model sporočanja« iz Slovenskega jezika I, Sporočanje, avtoric M. Kolar in B. Pogorelec (1982) in iz Slovenske slovnice J. Toporišiča (1984). Čeprav pisec ugotavlja, da je pragmatično jezikoslovje »mogoče uspešno vključevati v osnovnošolski pouk in lahko prispeva k povezanju spoznanj o jeziku z uporabo jezika« (1992: 48), sam nekako ne najde prave povezave med pragmatiko in predmetom svojega preučevanja. Njegova definicija *besedilnih vrst* kot »skupine besedil z določenimi skupnimi lastnostmi« (1992: 15, 82, 250) je preohlapna. (Katere skupne lastnosti ima v mislih? Mogoče »merila za razlikovanje med posameznimi vrstami«, ki jih navaja na str. 85? Ali so analitične določilnice o funkcijski zvrstnosti, dolžini besedila, razčlenjenosti na poglavja idr. zadostne za sintetično uporabo, tj. za tvorjenje besedila? Če rečem učencu, naj napiše besedilo, ki bo imelo toliko in toliko takih in takih besed, toliko in toliko poglavij, tak in tak ton pisanja itd., dvomim, da bo iz tega res nastala npr. prošnja ali (javno) vprašanje, če mu ne bom predvsem povedala, kaj želi sporočevalec z besedilom doseči pri naslovniku.) Pojem »besedilna vrsta«, ki ga Žagar ne uporablja dosledno na vseh mestih v svoji knjigi (1992) — prim. tudi »oblike spisov« (19), »vrste sporočanja« (20), »oblike izražanja« (22), »sporočilne oblike« (26), »stalne oblike sporočanja« (58), »stalne

oblike besedil« (59) itn. —, je namreč povezan z enim od temeljnih pojmov pragmatičnega jezikoslovja oziroma teorije govornih dejanj, z namenom.

Pisec na nekaterih mestih sicer mimogrede omeni tudi namen, ko npr. pravi: »Besedilo je jezikovna enota, narejena po pravilu določenega jezika in glede na namen, ki ga ima govorec ali pisec, ki to enoto sporoča naslovniku. (Po W. Dresslerju)« (1992: 99) »/Učenci/ /b/ esedila oblikujejo ali preoblikujejo glede na namen ali na zorni kot pripovedovalca.« (21). Vendar z nekaterimi drugimi trditvami stvar zaplete, saj v povezavi z besedilnimi vrstami omenja *temo* besedila: »Po načinu, kako je tema (predmet sporočanja) izbrana in na kakšen način obdelana, razlikujemo več vrst besedil.« (99). Na drugem mestu pa govori o »načini/h/, kako so teme prijete in iz katerega zornega kota (perspektive) obdelane« kot o »sporočevalnih postopkih« (87). Tu navaja pripovedovanje, opisovanje, razlaganje in obveščanje, na str. 99 pa predstavi »štiri glavne besedilne vrste«: pripoved, poročilo, oris, opis. Ali ne gre tu za mešanje besedilnih vrst (tj. namenske sestave besedila), sporočevalnih postopkov (tj. tematske sestave besedila) in še t.i. ubeseditvenega stališča: na eni strani imamo objektivno/stvarno predstavitev teme, na drugi strani pa izrazito subjektivno/pristransko? Če govorimo o namenski sestavi, izhajamo iz razmerja med sporočevalcem in naslovnikom (npr. prvi drugega prosi, vprašuje, mu ukazuje, obljublja, se mu opravičuje ipd.), če pa o tematski sestavi, izhajamo iz razmerja med sporočevalcem in predmetnostjo oziroma njenim delom (sončni zahod lahko npr. opišeš, razložiš, zakaj do tega pride ipd.). Medtem ko namenska sestava kaže sporočevalčovo strategijo pridobivanja naslovnika (npr. prošnja, opravičilo), pa je tema besedila, kakor imenujemo največjo mogočo skritev vsebine, lahko predstavljena/trazvita na enega od štirih načinov; gre za t.i. *razvijanje teme* (poimenovanji pri nas sta tudi *slogovni postopki*, *sporočevalni postopki*): pripovedovanje, opisovanje, razlaganje, utemeljevanje. Izidi teh postopkov se imenujejo pripoved, opis, razlaga, utemeljitev. Npr. tema v *navodilu za delo* je »razvita« na način *opis delovnega postopka*.

Nastajanje besedilnih »vrst ali žanrov (sopomenki!, op. M. B.) in njihov razvoj« Žagar

ponazorja s »slaščičarsko prisposodobom« J. Mistríka: »*Gostitelj speče za svojega gosta potico. Gostu je potica všeč in tudi sam speče tako potico. Prvotni recept pa prilagodi svojemu okusu: doda ali odpravi določen priokus. Potica kot žanr se širi dalje, njena oblika se pri tem predeluje, spreminja. Nastaja veliko slaščičarskih žanrov: torte, slaščice, obloženi kruhki, piškoti itd.*« Komentira pa jo takole: »To razmišljanje lepo pojasnjuje, kako se besedilna vrsta spreminja glede na avtorjev namen, naslovnika in druge okoliščine, kako se povezuje z drugimi vrstami ali razceplja na več vrst.« (1992: 84) Kakšno je torej razmerje med vrsto in žanrom, ni jasno, saj Žagar v dodanem slovarčku definira žanr kot »podvrsto ali podtip besedilne vrste« (257). Za razmerje med vrsto in zvrstjo pa pravi, da mu prva predstavlja širši pojem (83).

Koliko in katere besedilne vrste poznamo? Žagar na str. 88-89 navaja svojo klasifikacijo, povzeto po J. Hofmannovi (1987), jo kombinira z Mistríkovo razdelitvijo sporočevalnih postopkov (1985) in Toporiščevo klasifikacijo funkcijskih zvrsti (1984). Zdi se, da gre spet za mešanje tematske in namenske sestave in pretirano omejevanje določene besedilne vrste oziroma razvijanja teme (sporočevalnega postopka) na določene okoliščine (funkcijske zvrsti, ki jih navaja Slovenska slovnica 1984, namreč dejansko razvrščajo izrazna sredstva glede na zasebne, uradne in javne okoliščine uporabe jezika, nimajo pa — kot tam navaja definicija — opraviti z namenom). Poglejmo nekaj primerov: *opis opravila* je kot besedilna vrsta uvrščen v rubriko praktično sporazumevanje (ali ga v »znanosti« ne bi mogli najti?), *opis živali* v »znanost« in »publistiko« (ali ga ne bi mogli srečati tudi pri »praktičnem sporazumevanju«?), *navodilo za uporabo* in *načrt za delo* sta uvrščena v »praktično sporazumevanje« (ali ju ni mogoče najti v strokovni zvrsti?), *kuharski recept* spada pod »razlaganje« (ali ne gre le za »opis postopka«, kot pravi sicer avtor na str. 144?) itd.

Škoda, ker Žagar pri klasifikaciji besedilnih vrst ne izhaja iz klasifikacije govornih dejanj, saj jo na str. 51 tudi omeni, resda le Dimterjevo (manjkajo bibliografski podatki), izpusti pa žal temeljno — Searlovo (1974). Searle glede na namen pri sporazumevanju razvršča govorna

dejanja v 5 skupin, sama jim pravim vrste: 1. prikazovalna/reprezentativna (sporočevalec dá naslovníku vedeti, da mu posreduje neko vednost); 2. pozivna/direktivna (sporočevalec dá naslovníku vedeti, da ga hoče pripraviti k temu, da bi prevzel določeno mnenje ali opravil določeno dejanje); 3. zavezovalna/komisivna (sporočevalec dá naslovníku vedeti, da se sam v razmerju do naslovníka zavezuje opraviti določeno dejanje); 4. povezovalna/fatična (sporočevalec dá naslovníku vedeti, da mu gre (le) za navezovanje oz. ohranjanje osebnega stika z naslovníkom); 5. izvršilna/deklarativna (sporočevalec dá naslovníku vedeti, da s sporočilom ustvarja novo stvarnost). Glede na vrste govornih dejanj ločim tudi vrste besedil oziroma tipe besedil (pri meni podpomenka); npr. prikazovalna vrsta (tipi: novica, poročilo idr.), pozivna (prošnja, ukaz, navodilo idr.), zavezovalna (npr. obljuba, prisega idr.), povezovalna (npr. pozdrav, zahvala idr.), izvršilna (oporoška, izrek sodbe idr.). Besedilo se nam namreč kaže kot uresničitev zaporedja isto- ali raznovrstnih govornih dejanj (Žagar sam pravi v poglavju o pragmatiki: »v enem besedilu /se/ prepleta po več govornih dejanj«, 1992: 51), od katerih pa eno prevladuje — po njem ima tip besedila tudi ime (npr. prošnja kot tip besedila, ki spada v pozivno vrsto, vsebuje kot prevladujočo govorno dejanje prošnje, podrejena pa so govorna dejanja trditve in (vnaprejšnje) zahvale ter pozdrava). Izraz tip besedila uporabljam zaradi ohranitve vzporednice z izrazom tip govornega dejanja (v tuji literaturi npr. type of the speech act, Sprechakttyp). Ne nazadnje uporabljata tudi prevajalki de Beaugrande-Dresslerjevega dela Uvod v besediloslovje (1992) v slovenščino izraz besedilni tip za nem. Textsorte. Tipi besedil se praviloma lahko pojavljajo v vseh okoliščinah (zasebnih, strokovnih, javnih), kar ustreza pojmovanju funkcijskih vrst (praktično sporazumevalna, strokovna, publicistična); npr. vabiš lahko neformalno (*Pridite kmalu spet kaj naokrog.*), formalno (*Spoštovana gospa XY, vljudno Vas vabim na sestanek, ki bo v petek, 19. 11. 1993, ob 9. uri v II. nadstropju Založbe Mladinska knjiga, Slovenska 29. Pogovorili se bomo o prenovi jezikovnih vadnic za slovenski jezik za osnovno šolo. Zaradi pomembnosti sestanka Vas prosim, da se ga zanesljivo udeležite. Lep pozdrav. Urednik Z*) ali pa je vabilo objavljeno v časopisju oziroma nalepljeno na oglas-

nem panoju in je namenjeno množičnemu neidentificiranemu naslovníku (*Petič zapored, vse od septembra 1990, vas v ugašajočem poletju 1994 vabimo na prireditev »Pozdravljena, Ljubljana«.* V predverju Križank bomo v torek, 6. septembra, ob 17. uri vstopili v vročo (!?) politično jesen 1994. Sodelovali bodo: Viška pihalna godba ob 17. uri, Glasbena skupina Lolita ob 19. uri, igralca Jerica Mrzel in Izto Valič z delom Ervina Fritza »Bregarca in ljudska oblast ali krompir« ob 19.30 uri. Politično zborovanje, katerega gostitelj bo predsednik MK ZLSD Ljubljana dr. Lev Kreft, bo ob 18.00 uri. Prireditev zanesljivo bo, saj nam ne oblast, ne partija in vreme ne morejo do živenga. Če bo hladno, se topla oblecite, če bo padalo, ne skrbite — za streho smo poskrbeli. Združena lista socialnih demokratov Ljubljana; oblikovno prirejeno, op. M. B.).

Vrnimo se k šolskemu pouku. Žagar izhaja iz zelo širokega pojmovanja pojma »spis«, ko piše: »Glavna besedilna vrsta v osnovni šoli je spis (sopomenka: prosti spis). Od razreda do razreda pa učenci spoznavajo in osvajajo več različnih vrst spisov: doživljajski spis, domišljjski spis, obnova, opis, oris, oznaka, poročilo, razlaga, razprava, referat, intervju, pismo idr.« (1992: 90). Pojmovanje spisa kot besedila, vezanega na pisni prenosnik in tvorjenega v šolskih okoliščinah (spis je vse, kar učenec napiše za šolsko rabo), se zdi nekoliko preširoko, saj bi morali vendar usposabljamti učenca za realne življenjske položaje. VI. poglavje knjige *Šolske besedilne vrste* (1992) prinaša koristne »nasvetek«, kako naj učitelj pomaga učencu pri izboljšanju njegove jezikovne zmožnosti, in sicer pri tvorjenju doživljajskega in domišljjskega spisa, obnove, poročila, orisa, opisa, oznake, referata, razprave, pisma in intervjuja (velja za predmetno stopnjo). V. poglavje dela (1992) in knjiga *Besedilne in besedne igre* (1994) pa vsebujejo isto (izbrane so nekatere druge besedilne vrste) za razredno stopnjo, dodane so tudi nekatere didaktične igre. Dobrodošle so vaje za izboljšanje jezikovne zmožnosti (kako se izogniti ponavljajočemu se glagolu, s čim nadomestiti obrabljeni pridevnik, kako se izogniti ponavljajočemu se »ko, ko, ko«, »potem, potem, potem«, kako si pomagati pri prekratkih in predolghih povedih itn.).

V zvezi s temo spisov (tu pa gre verjetno za ožje pojmovanje spisa) Žagar opozarja, da jo mora učitelj premišljeno izbrati, sicer »je neuspeh

spisa neizogiben« (1992: 75). Starši in otroci pravijo (30-32): »Otroci morajo obravnavati ogromno neživiljenjskih tem. Ne vejo, kaj naj o njih povejo ali napišejo. /.../« »Naslovi spisov se stalno ponavljajo: *Kako sem preživel počitnice, Prišla je jesen, Ob novem letu, Prvi sneg, Na izletu* itd. To je velik dolgčas.« »Spisi, kot so npr. *Kaj mislim o razoroževanju, Kaj mislim o varstvu narave, Kaj bo leta 2000*, nas trenirajo za izmišljanje čim več neumnosti, ki so vseč učitelju.« Po Žagarju mora učitelj pri izbiranju naslovov šolskih spisov upoštevati »izkušnje/e/, znanje/e/ ali mišljenje/e/ in čustvovanje/e/ učenec« (75); sam (na več mestih) navaja tudi številne primerne naslove. Zanimive so ugotovitve neke beograjske raziskave (1981), da če bi učenci lahko sami izbirali temo, bi v 4. razredu izbrali nekaj v zvezi z naravo (letni časi, živali) ali pa izmišljeno predmetnost, v 8. razredu pa dekleta šolo in ljubezen, fantje pa poklic in šport.

Avtor nam predstavi tudi otroški pogostnostni slovar (po besednih vrstah; tudi deležnik obravnava kot posebno besedno vrsto!?) na podlagi analize dveh »spisov« 270 učenec »dvogovor« *Po šolski nagoli* in »razlaga« *Zakaj čolniček iz plastelina plava*; pokaže nam, katera izrazna sredstva so učenci različne starosti (iz 1., 4. in 7. razreda) izbrali, to pa je tudi eden kazalcev njihove jezikovne zmožnosti. »Aktivni besedni zaklad šolskih razredov se v času osnovnega šolanja skoraj potroji, vendar uporabljajo učenci v dvogovorih in pripovedih precej več različnih besed kot pa v opisih in razlagah« (1992: 203). Zdi se potrebno izpostaviti tudi piščevo misel, da je »jezikovni razvoj učenec v osnovni šoli buren in da je krivično, v motivacijskem smislu pa škodljivo, če učitelj zapaža samo otroška odstopanja od knjižne norme, ne pa njihovega jezikovnega napredka« (prav tam).

V zadnjem poglavju (1992: 220-244) predstavi Žagar svoje poglede na popravljanje in ocenjevanje »šolskih spisov«. Učitelje opozarja, naj ne bi posvečali pozornosti le pravopisnim in nekaterim slovničnim napakam. Dva spisa otrok iz 4. in 8. razreda dá oceniti več učiteljem različnih stopenj in mladinski pisateljici ter kritičarki. Številčne ocene se gibljejo v obeh primerih od 1 do 5, kar opozarja na to, da »o/cenjevanje ne more biti tako objektivno kot na primer tehtanje in merjenje« (227). Vprašamo se lahko, kakšno težo ima v naših šolah ocena »spisa« (kot

»šolske naloge«) v primerjavi z oceno, ki jo je učenec dobil pri ustnem preverjanju znanja oziroma pri kontrolni nagoli (testu), če pa je ta tako zelo subjektivna? Žagar priporoča opisno ocenjevanje (vedno tudi ni mogoče; a vendar kdaj pa kdaj), ko lahko učenec »izboljšuje svoje besedilo in spoznava, kako naj ravna pri sestavljanju nadaljnjih besedil« (244).

Nazadnje povejmo še nekaj o »sporočanjškem delu« učnega načrta za osnovnošolski pouk slovenskega jezika, s katerim je avtor svoje delo (1992) pravzaprav začel, ni pa povedal, ali bi bilo treba kaj spremeniti oziroma dodati. Na kratko je namreč predstavil veljavni učni načrt za »sporočanje« v Republiki Sloveniji (1983), na Tržaškem in Goriškem v Italiji (1985) ter na avstrijskem Koroškem (1988, 1985). Najprej se postavlja vprašanje, čemu ločevati jezikovni pouk od sporočanjškega, saj spoznavanje in opisovanje jezika samega na sebi ničemur ne služi. Učni načrt bi kot izhodiščno moral zajeti celotno besediloslovno problematiko (deloma predstavljeno zgoraj), seveda glede na otrokovo stopnjo dožemanja (sprotno dodajanje oziroma širitev vedenja v koncentričnih krogih). Podrobnejši pregled našega načrta kaže na potrebo po dopolnitvi: 1. glede na namen obravnavati vse vrste besedil (v mojem pojmovanju), na nižji stopnji pa dati prednost predvsem predstavitevni, pozivni (ta je zdaj povsem zanemarjena, zlasti na razredni stopnji) in povezovalni vrsti; pri nekaterih naj bi učenec nastopal le v vlogi sprejemnika, tako da bi le prepoznaval vrste oziroma tipe besedil; 2. glede na razvijanje teme obravnavati vse vrste razvijanja tem (zdaj sta zelo zanemarjena razlaganje in utemeljevanje, mešata pa se tudi opisovanje in pripovedovanje); 3. sicer pa posnemati realne življenjske položaje, v katerih se (lahko) znajde učenec; v okviru prepoznavanja vloge okoliščin pa prepoznavati in pridobivati najrazličnejše izrazne možnosti za izražanje namena (za pohvale in graje gl. npr. pri Žagarju (1992: 52-53)) in vsebine (gl. npr. slovarček na koncu Žagarjevega dela (1994: 68-76)). Le z rabo jezika (na višji stopnji tudi s postopnim opisovanjem njegove sestave) bomo dosegli cilj pouka slovenskega jezika, ki smo ga zapisali na začetku: razvita sporazumevalna zmožnost učenec. Učenec mora biti, ko konča šolo, usposobljen za učinkovito sporazumevanje.

Žagarjevi najnovejši knjigi *Šolske besedilne vrste* (1992) in *Besedilne in besedne igre* (1994) posegata na besediloslovno področje, ki bo moralo prej ali pozneje bolj prodreti v naše šole vseh stopenj. Knjigi sta dobrodošla priročnika za učitelje in tudi učence tako razredne kot

predmetne stopnje, saj prinašata me drugim napolne učiteljem in učencem o tvorjenju besedil, vsebujeta pa tudi številne primere dobrih in slabih spisov s komentarjem ter vaje za razvijanje jezikovne zmožnosti. Tovrstnih priročnikov pa je naš trg lačen.

Marja Bešter

Filozofska fakulteta v Ljubljani

France Žagar: *Besedilne in besedne igre*

Priročnik za delo v nižjih razredih osnovne šole
Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1994

Delo Franceta Žagarja *Besedilne in besedne igre* je zasnovano kot priročnik za delo v nižjih razredih osnovne šole, od 1. do 4. razreda. Namenjen je spodbujanju govornega in pisnega sporočanja, vendar na povsem novem, paradoksnem izhodišču: otroci se učijo sporočati ob zgledih otroškega govora. Delo uveljavlja otroški govor in slog sporazumevanja v vsej njegovi domiselnosti, sproščenosti, čustvenosti, konfliktnosti in mestoma celo nasilnosti (grožnje, žaljivke, prepir), ne da bi se pisec kdaj zatekel k vsiljivi vzgojnosti odraslih. Otroška besedila so tako končno pridobila tudi v jezikovni vzgoji spoštovanja vredno in enakovredno vlogo, prek njih pa tudi otrok kot njihov tvorec. Že s tem dejanjem je uresničen pomemben vzgojni smoter jezikovne vzgoje.

Knjiga je razčlenjena na štiri dele. V razdelku *Govorno sporočanje* se otroci srečajo z najpogostejšimi govornimi dejanji oziroma besedilnimi vrstami govornega sporazumevanja: predstavlanje, priložnostni pogovor, nakup, naročanje hrane in pijače, prošnja, pritožba, prepir, spor in poravnava, pripovedovanje šal, ugank in

pregovorov. Obravnava večinoma poteka po naslednjem vzorcu: uvodoma srečamo eno ali dve ponazarjalni besedili, temu sledi razčlemba, neprisiljeno vodena z nizom vprašanj, ki učence usmerjajo na pragmatične kategorije, kot so vljudnost, učinkovitost, razlogi za posamezna dejanja, kot so npr. prepiri in pritožbe, strategije (utemeljitve). Kot rečeno, je vzgojnost »odsotna« tudi tedaj, kadar gre za rabo nasilnejših strategij (prepri, grožnja, žaljivka, pretep). Vzgojno prvino nadomešča primerjava dveh različic pogovora oziroma dveh besedil, ob katerih učenci presojujejo, katera različica je učinkovitejša, vljudnejša. Razčlembi sledi opis ali definicija govornega dejanja. Avtor nevsiljivo, nazorno in otroku primerno opiše temeljne lastnosti besedilne vrste, vendar pri tem ostaja strokovno zadosti natančen. Analitičnim vajam sledi opis prepričljivih in domiselnih govornih položajev, ki od učence terjajo tvorbo samostojnih besedil.

Avtor zagovarja enakovredno razmerje med otroki in starši: »Odrasli se več pritožujejo, vendar tudi otroci niso dolžni prenašati vseh